

Βασιλόγιαννης: Πρόσωπα, λόγοι και πράγματα

Φίλιππος Βασιλόγιαννης: *Πρόσωπα, Λόγοι και Πράγματα: Ιδιοκτησία και Μη Διανεμητική Δικαιοσύνη*. Αθήνα: Ευρασία 2015, 285 σ., 24 €.

Κρίνει ο Γιώργος Παυλάκος (University of Glasgow)

georgios.pavlakos@glasgow.ac.uk

Σύμφωνα με την κλασική πλέον ρήση του Τζον Ρολς «Η δικαιοσύνη αποτελεί την πρώτη αρετή των κοινωνικών θεσμών, όπως ακριβώς και η αλήθεια αυτήν των συστημάτων σκέψης».¹ Ενώ όμως ο Ρολς είχε κατά νου τη διανεμητική δικαιοσύνη όταν έγραφε τη *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, οι γνώμες διίστανται για τη μορφή της δικαιοσύνης που είναι κρίσιμη για την αποτίμηση των κοινωνικών θεσμών εν γένει. Ειδικότερα στον χώρο του δικαίου αποτελεί βαθιά εριζόμενο ζήτημα ποια από τις δύο μορφές δικαιοσύνης προσήκει στους δικαιοκούς θεσμούς: η διανεμητική ή η διορθωτική (ή μη διανεμητική); Αμφότερες αυτές οι μορφές της δικαιοσύνης ορίζονται λεπτομερώς από τον Αριστοτέλη. Χονδρικά, ενώ η μη διανεμητική δικαιοσύνη χρησιμοποιεί ως κριτήριο της διανομής (των προς διανομή αγαθών ή βαρών) την αριθμητική αναλογία, η διανεμητική χρησιμοποιεί τη γεωμετρική αναλογία. Με άλλα λόγια: η μεν διανεμητική δικαιοσύνη επιδιώκει να διανείμει με βάση του τι αρμόζει στον λήπτη, έτσι ώστε λήπτες με διαφορετικά χαρακτηριστικά θα δικαιούνται διαφορετικές ποσότητες από τα ίδια μεγέθη προς διανομή· η δε μη διανεμητική δικαιοσύνη επιδιώκει να διατηρήσει την τυπική ή απόλυτη ισότητα μεταξύ των μερών αποκαθιστώντας την οποιαδήποτε διαταραχή που επιφέρεται στα αγαθά ή βάρη που βρίσκονται στην κατοχή τους. Η κατηγορική αυτή διαφορά μεταξύ των μορφών της δικαιοσύνης έχει καταστήσει το δίκαιο (και ιδία τον χώρο του ιδιωτικού δικαίου) πεδίο σφοδρής θεωρητικής διαμάχης μεταξύ νομικών και φιλοσόφων που τάσσονται υπέρ της μίας ή της άλλης μορφής δικαιοσύνης.

Στο βιβλίο του *Πρόσωπα, Λόγοι και Πράγματα: Ιδιοκτησία και Μη Διανεμητική Δικαιοσύνη* ο Φίλιππος Βασιλόγιαννης επιχειρεί να υπερβεί την εν λόγω διχοτόμηση. Οι δύο μορφές δικαιοσύνης, προτείνει, δεν είναι ανταγωνιστικές αλλά παραπληρωματικές, στο μέτρο που εκφράζουν διαφορετικές πτυχές των προσώπων ως ελεύθερων και ίσων υποκειμένων. Υπ' αυτήν την έννοια ο συγγραφέας ανήκει σε μια νεότερη γενιά φιλοσόφων που ενδιαφέρεται να υπερβεί τις στείρες διαφωνίες του παρελθόντος. Ειδικότερα, οι πρώιμες αυτές συζητήσεις επικέντρωναν στο ζήτημα της προτεραιότητας της μίας εκ των δύο

---

¹ J. Rawls, *Θεωρία της δικαιοσύνης* (Αθήνα: Πόλις 2001), σ. 28.

εκδοχών της δικαιοσύνης.² Συνήθως το ερώτημα που τίθεται ήταν κατά πόσο η μια μορφή δικαιοσύνης είναι αναγώγιμη στην άλλη. Ακολούθως, μια μερίδα φιλοσόφων τασσόταν υπέρ των πρωτείων της διανεμητικής δικαιοσύνης και συνήγαγε τον μη θεμελιακό χαρακτήρα της μη-διανεμητικής, η οποία λογιζόταν πλέον ως αναγώγιμη στην πρώτη. Ο αντίλογος υποστήριζε ότι οι δύο μορφές δικαιοσύνης είναι λογικώς διακριτές και προσιδιάζουν σε διαφορετικές περιοχές του δικαίου. Κατά συνέπεια, η μη διανεμητική δικαιοσύνη καταλαμβάνει ιδιαίτερη θέση, καθώς δύναται να εκφράσει με μοναδικό τρόπο την δικαιολογητική βάση του ιδιωτικού δικαίου και ως τέτοια είναι μη αναγώγιμη στις σχέσεις που εκφράζονται από τη διανεμητική δικαιοσύνη.

Πρόσφατες συμβολές στη βιβλιογραφία³ προσπαθούν να αναδείξουν τη συμπληρωματική σχέση των δύο κατηγοριών της δικαιοσύνης, ιδίως μέσω της σημασίας που αυτές έχουν για την αξία και αυτοτέλεια των δρώντων υποκειμένων ως προσώπων: ενώ δηλαδή κατά περιεχόμενο κάθε μια εκφράζει μια διακριτή ιδέα που δεν δύναται να περιγραφεί πλήρως από την άλλη, το ζητούμενο δεν είναι να τις ιεραρχήσουμε ή να αποφανθούμε για το ποια είναι πιο θεμελιακή, αλλά αντιθέτως να συλλάβουμε επιτυχώς τη μεταξύ τους σχέση. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι το εγχείρημα αυτό συνήθως προκύπτει από μια καντιανή αντίληψη περί προσώπου, η οποία και δύναται να παράσχει την κρίσιμη διαμεσολάβηση στη σχέση των δύο ειδών δικαιοσύνης (σε αντίθεση με ωφελιμιστικές ή άλλες συνεπειοκρατικές αντιλήψεις οι οποίες, αναμενόμενα, θεωρούν τη διανομή πρότερη όποιας μη διανεμητικής, διορθωτικής παρέμβασης). Γι' αυτό και η γνώμη αυτή εκπροσωπείται στην βιβλιογραφία από (εν ευρεία εννοία) καντιανούς φιλοσόφους,⁴ τους οποίους ακολουθεί ο Βασιλόγιαννης, χωρίς βέβαια αυτό να αφαιρεί τίποτα από την πρωτοτυπία και ευρηματικότητα των επιμέρους λύσεων που εισηγείται στο σύγγραμμά του.

Συνοπτικά το εγχείρημα του έχει ως εξής: Η μη διανεμητική δικαιοσύνη εκφράζει την ιδέα του απαραβίαστου status των προσώπων. Το κατεξοχήν πεδίο εφαρμογής της είναι οι θεσμοί του σύγχρονου ιδιωτικού δικαίου όπως αυτό γεννήθηκε μέσα από τις αναπτύξεις της Γερμανικής ιστορικής σχολής του δικαίου, τις οποίες σχετικά πρόσφατα αναβίωσε με πρωτότυπο τρόπο η αγγλοσαξονική φιλοσοφία του δικαίου (κυρίως οι εκπρόσωποι της λεγόμενης σχολής του Τορόντο). Στηριζόμενος σε αυτήν την παράδοση, ο Βασιλόγιαννης ερμηνεύει τις σχέσεις του ιδιωτικού και ιδίως του εμπράγματος δικαίου ως αποτυπώνουσες το απαραβίαστο status των προσώπων ως ισότιμων και ελεύθερων υποκειμένων (κεφ. 1-3). Η ιδέα του απαραβίαστου έγκειται συγκεκριμένα στην απαγόρευση του να υπόκεινται τα πρόσωπα στις συνέπειες εξωτερικών εξαναγκασμών, είτε αυτοί συνίστανται σε φυσικό καταναγκασμό είτε στην υποταγή του προσώπου στην

² Βλ. για το αγωνιστικό πνεύμα της συζήτησης, D. Owen (επιμ.), *The Philosophical Foundations of Tort Law* (Oxford: Clarendon Press 1997). Επίσης την πλουσιότετη βιβλιογραφία στις υποσημειώσεις του Φ. Βασιλόγιαννη, *Πρόσωπα, Λόγοι και Πράγματα* (ιδίως, σ. 36-9).

³ Βλ., αντί άλλων, A. Ripstein, *Force and Freedom* (Cambridge Mass.: Harvard University Press 2009). Επίσης την πρόσφατη συλλογή S. Kisilevsky & M.J. Stone (επιμ.) *Freedom and Force: Essays on Kant's Legal Philosophy* (Oxford: Hart Publishing 2017).

⁴ Ο.π.

πραγμάτωση της ωφέλειας τρίτων, στην οποία θα πρέπει να συμπεριληφθεί και κάθε έννοια περί γενικής ωφέλειας όλων. Είναι ακριβώς αυτόν τον αποκλεισμό της ετερόνομης κατεύθυνσης της δράσης των προσώπων που επιτάσσει η ιδέα του απαραβίαστου των προσώπων και που πραγματώνει το κανονιστικό πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου. Με άλλα λόγια, η μη διανεμητική δικαιοσύνη απαιτεί το προστατευτικό πλαίσιο του ιδιωτικού (και ιδίως του εμπράγματος) δικαίου και μάλιστα ανεξαρτήτως των θεσμικών γεγονότων της ίδρυσης μιας όποιας συγκεκριμένης εννόμου τάξεως. Συνεπώς, η εξουσία ιδιοποίησης των μη προσώπων, η δυνατότητα μονομερούς δικαιοκτησίας, αλλά και το δικαίωμα απόκρουσης της επιβολής αλλότριων στοχοθεσιών δεν είναι απλώς τυχαία συστατικά του ιδιωτικού δικαίου αλλά αποτελούν τα τρία κύρια χαρακτηριστικά την έννοιας του απαραβίαστου και της αυτοτέλειας των προσώπων.

Είναι αναγκαίο να τονιστεί (και σε αυτό έγκειται εν πολλοίς η πρωτοτυπία του εγχειρήματος του Βασιλόγιαννη) ότι αυτή η μη διανεμητική αντίληψη της δικαιοσύνης δεν διεκδικεί απλώς τα πρωτεία έναντι όποιας διανεμητικής εκδοχής της. Πολλώ μάλλον τούτη προτείνεται ως η θεμελιακή ερμηνεία της δικαιοσύνης, εφόσον βέβαια η τελευταία αποβλέπει στην εγκαθίδρυση σχέσεων ισότητας και ελευθερίας μεταξύ προσώπων. Υπ' αυτό το πρίσμα η διανεμητική δικαιοσύνη δεν αποτελεί πλέον μια ερμηνεία εναλλακτική ως προς τη μη διανεμητική, αλλά έρχεται να την συμπληρώσει στο πλαίσιο της ίδιας ενιαίας ιδέας για το απαραβίαστο status των προσώπων. Πώς συντελείται η συμπλήρωση;

Η διανεμητική δικαιοσύνη, σε αντιδιαστολή με την επιφανειακή γνώμη που την αντιλαμβάνεται ως αποβλέπουσα στη διανομή αγαθών σύμφωνα με α-πρόσωπες μονάδες ωφέλειας (πράγμα που, όπως σωστά επισημαίνει ο συγγραφέας, θα υπέτασσε κάθε πρόσωπο ξεχωριστά στις εξωτερικές προτιμήσεις ή ανάγκες άλλων) αποβλέπει τρόπον τινά στην εγκαθίδρυση των πρωτείων των προσώπων ως συνθήκη νομιμοποίησης των μεταξύ τους συναλλαγών. Ο Βασιλόγιαννης με πειστικότητα καλεί τον αναγνώστη να κατανοήσει τις αρχές της διανεμητικής δικαιοσύνης ως τους κανονιστικούς λόγους για την επίλυση μιας σειράς πρακτικών προβλημάτων που τίθενται από τη μη διανεμητική σύλληψη του προσώπου (κεφ. 8). Ως σημαντικότερο από αυτά οφείλουμε να αντιληφθούμε αυτό που προκύπτει από την εξήγηση της κανονιστικής ισχύος των μονομερών εκδηλώσεων της αυτονομίας μεμονωμένων προσώπων. Με άλλα λόγια το κρίσιμο ερώτημα που τίθεται είναι: «υπό ποιες συνθήκες δύναται οι μονομερείς εκφράσεις αυτονομίας (των επιμέρους προσώπων) να γίνουν κανονιστικά δεσμευτικές για όλους;».

Το ερώτημα αυτό αποκαλύπτει με ενάργεια την (ενδεχόμενα) λανθάνουσα διαπροσωπική διάσταση της αυτονομίας των προσώπων. Ο συγγραφέας, σχολιάζοντας την εγελιανή λύση στο πρόβλημα της ελευθερίας της βουλήσεως (σ. 169-78), ορθά παρατηρεί ότι εκείνη εμμένει, κατά τι μονομερώς, στη δυνατότητα αναστοχασμού των προσώπων, ενώ αντιθέτως θα έπρεπε να λαμβάνει υπ' όψη της τη διάσταση της συνύπαρξης ελεύθερων και ισότιμων προσώπων, τα οποία ευθύνονται το ένα προς το άλλο στις *εξωτερικές* μεταξύ τους σχέσεις, δηλαδή ανεξαρτήτως ενδιάθετων φρονημάτων και άλλων παραγόντων παραγωγικών της δράσεώς τους. Η "εξαντικειμενίκευση" αυτή των λόγων, που

ιδρύουν τη διαπροσωπική ευθύνη μεταξύ προσώπων, τους καθιστά περαιτέρω ικανούς να θεμελιώσουν την κανονιστική δεσμευτικότητα έναντι όλων, των μονομερών ενεργειών δικαιοκτησίας του καθενός ξεχωριστά.

Είναι αυτή ακριβώς η μετάβαση από μονομερείς ενέργειες σε ολομερείς λόγους νομιμοποίησης, που επιτάσσει τη σύμπραξη αρχών διανεμητικής δικαιοσύνης (κεφ. 9-11). Τούτες, δε, εκφράζονται μέσα από τους θεσμούς του δημοσίου δικαίου και της συντεταγμένης σε έννομη τάξη επικράτειας, που με τη σειρά τους συντελούν στη μετάβαση από προσωρινά σε οριστικά δικαιώματα με το να παρέχουν «ολομερή εξουσιοδότηση» στις μονομερείς ενέργειες των προσώπων. Συνοψίζοντας, η διανεμητική δικαιοσύνη συμπληρώνει τη μη διανεμητική έννοια του προσώπου στο μέτρο που η τελευταία αναπόφευκτα ενέχει το πρόβλημα της εξωτερικής ελευθερίας, ή αλλιώς το πρόβλημα της δικαιολογητικής βάσεως μονομερών πράξεων δικαιοκτησίας έναντι όλων. Έτσι φθάνουμε σε μια συνθετική αντίληψη της δικαιοσύνης σύμφωνα με την οποία αυτή αφορά στις σχέσεις μεταξύ προσώπων σε δύο, αναπόσπαστα μεταξύ τους, επίπεδα: αφενός εκφράζει το απαραβίαστο του status καθενός προσώπου ως ελεύθερου και ισότιμου υποκειμένου· αφ' ετέρου, εκφράζει τους όρους υπό τους οποίους δύνανται να συνυπάρξουν τα πρόσωπα ως ελεύθερα και ισότιμα υποκείμενα.

Ο Βασιλόγιαννης, σε ό,τι ίσως συνιστά ένα από τα πλέον γόνιμα και πρωτότυπα κομμάτια της εργασίας του, προτείνει να κατανοήσουμε τη λειτουργία των αρχών μη-διανεμητικής δικαιοσύνης υπό το φως της έννοιας των πραγμάτων εκτός συναλλαγής (ΠεΣ) (σ. 220 κ.ε.). Τα ΠεΣ λειτουργούν στο ιδιωτικό δίκαιο ως δημόσιες εγγυήσεις που αποσκοπούν στην προστασία της προσωπικότητας στη μη διανεμητική της διάσταση: έτσι τα μέλη του ανθρώπινου σώματος, ενώ ανήκουν στην κυριότητα του προσώπου, εξαιρούνται από τη δυνατότητα διαθέσεως. Κατ' αναλογία, οι αρχές διανεμητικής δικαιοσύνης ιδρύουν ανάλογους "περιορισμούς" χάριν της μη διανεμητικής διάστασης των προσώπων. Το επιχείρημα είναι σύνθετο και εκτεταμένο, αλλά το πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα του συγγραφέα είναι ότι μερικές από τις πιο γνωστές διανεμητικές ρήτρες που έχουν προταθεί στη βιβλιογραφία (π.χ. τα πρωταρχικά κοινωνικά αγαθά του Ρολς) μπορούν να νοηθούν σαν ΠεΣ, στο μέτρο που συνεισφέρουν στην (ολομερή) νομιμοποίηση τίτλων δικαιοκτησίας κατά τη μετάβασή τους από προσωρινούς σε οριστικούς.

Συνεχίζοντας, θα ήθελα να επικεντρώσω σε τρία ζητήματα που κατά τη γνώμη μου δίνουν αφορμή για περαιτέρω γόνιμες αναζητήσεις, επιβεβαιώνοντας έτσι τη σημασία του βιβλίου ως ενός έργου που δύνανται να κατευθύνει τον επιστημονικό διάλογο σε ικανό βάθος χρόνου:

1. Μεγάλο μέρος της πρωτοτυπίας του βιβλίου έγκειται στο ότι ο Βασιλόγιαννης προσπαθεί να υπερβεί τη διχοτόμηση μεταξύ μη διανεμητικής και διανεμητικής δικαιοσύνης. Κατά τόπους δεν πείστηκα εντελώς ότι καταφέρνει να υπηρετήσει σταθερά τον στόχο του: νομίζω ότι θα έπρεπε να είχε αφιερώσει περισσότερη ενέργεια για να μας πείσει ότι η έννοια της ανεξαρτησίας, που προσιδιάζει σε ελεύθερα και ισότιμα πρόσωπα, εμπεριέχει

στον ίδιο βαθμό μια διανεμητική όσο και μια μη διανεμητική διάσταση. Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε να γίνουν ξεκάθαροι οι όροι υπό τους οποίους καθίσταται κρίσιμη η διανεμητική δικαιοσύνη, δεδομένου του καντιανού πλαισίου στο οποίο τοποθετεί τη συζήτηση ο Βασιλόγιαννης: δεν πρόκειται δηλαδή για ωφελιμιστικές ή άλλες συνεπειοκρατικές ιδέες διανομής (όπου το κριτήριο της διανομής ορίζεται ανεξάρτητα από τα πρόσωπα) αλλά για μία προσωποκεντρική έννοια διανομής. Τούτο φαίνεται ακόμη πιο επιβεβλημένο υπό το φως των αναπτύξεων του Ρολς, ο οποίος έχει ήδη εδώ και πολύ καιρό μετατοπίσει το κέντρο βάρους από την ωφέλεια και τις υποκειμενικές μονάδες ευημερίας στα πρωταρχικά αγαθά, αναπτύσσοντας έτσι μια έννοια διανομής που στον πυρήνα της βρίσκεται η ιδέα της αυτοτέλειας των προσώπων. Αντιθέτως, ο Βασιλόγιαννης φαίνεται να παραμένει –σε πείσμα των καλών προθέσεων του– δέσμιος μιας πιο ντεμοντέ αντίληψης που εφαρμόζει τη διανεμητική δικαιοσύνη ως *βελτιωτικό φίλτρο* για την αναίρεση των ελλειμμάτων της, κατά τα άλλα υπέρτερης της, μη διανεμητικής δικαιοσύνης.

2. Η προβληματικότητα του πρωτείου της ιδιοκτησίας: αποκόμισα την εντύπωση ότι μέλος της προαναφερθείσας διστακτικότητας του συγγραφέα να αναδείξει τον κυρίαρχο ρόλο της διανεμητικής δικαιοσύνης έχει να κάνει συγκεκριμένα με την κεντρική θέση που αποδίδει στην ιδιοκτησία, με την κλασσική έννοια της κυριότητας όπως αυτή απαιτείται στο ιδιωτικό δίκαιο. Πιο αναλυτικά: ο Βασιλόγιαννης θεωρεί ότι οι όροι για τη νομιμοποιημένη συνύπαρξη των προσώπων απαιτούν (σε ένα θεμελιακό επίπεδο) τη δυνατότητα πρωτότυπης ιδιοποίησης των πραγμάτων του εξωτερικού κόσμου από τα πρόσωπα. Ενώ αυτή η ιδιοποίηση δεν είναι ικανή συνθήκη για μια νομιμοποιημένη συνύπαρξη, είναι σίγουρα αναγκαία (για να γίνει ικανή πρέπει να “συμπληρωθεί” από αρχές διανεμητικής δικαιοσύνης, οι οποίες όμως έπονται). Γι’ αυτόν τον λόγο ο συγγραφέας καταλήγει ότι το κανονιστικό θεμέλιο της συνύπαρξης ελεύθερων και ισότιμων προσώπων έχει τη δομή ενός επιτρεπτικού κανόνα ο οποίος επιτρέπει την ιδιοποίηση του εξωτερικού κόσμου. Αλλά με αυτόν τον τρόπο ο Βασιλόγιαννης καταλήγει να θεωρεί τον ορισμό του δικαίου του Καντ ταυτόσημο με τον επιτρεπτικό νόμο περί ιδιοποίησης. Αυτή η παραδοχή περαιτέρω τον οδηγεί στην (εσφαλμένη κατά τη γνώμη μου) αντίληψη ότι η έννοια της ανεξαρτησίας του προσώπου συνεπάγεται το επιτρεπτό της ιδιοκτησίας: να πώς από το “καπέλο” της αυτονομίας του προσώπου εξήχθη ο “λαγός” της ιδιοκτησίας! Αντιθέτως είναι εννοιολογικά απολύτως συνεπές (και επιβεβλημένο) να διαχωρίσουμε την αυτονομία του προσώπου από το επιτρεπτό της ιδιοκτησίας. Ο ορισμός του δικαίου/δικαιώματος του Καντ και του έμφυτου δικαιώματος στην ελευθερία δεν συνεπάγονται άνευ ετέρου την ιδιοκτησία. Χρειαζόμαστε να προσθέσουμε άλλες, εξωτερικές προκείμενες για να θεμελιώσουμε τη μετάβαση σε αυτό το συμπέρασμα. Η αλήθεια είναι πως οι περισσότεροι καντιανοί φιλόσοφοι του δικαίου αποδέχονται την (εσφαλμένη) συνεπαγωγή. Αλλά υπάρχουν πολύ καλά επιχειρήματα υπέρ της απόρριψής της.⁵ Εν συντομία, η αμφιβολία προκύπτει όταν κανείς αντιληφθεί ότι ο Καντ στον ορισμό του δικαιώματος δεν αναφέρεται σε *εναρμονισμό εξωτερικών συμπεριφορών*, αλλά σε *εναρ-*

⁵ Βλ., αντί άλλων, A.J. Julius, «Independent People», στο Kisilevsky & Stone, *ό.π.*

μονισμό αμοιβαίων ελευθεριών. Υπ' αυτό το πρίσμα ακόμη και διάφορες μορφές χρησι-κτησίας δύνανται να νοηθούν συμβατές με την αυτοτέλεια των προσώπων (η οποία πλέον δεν τελεί υπό την "επιβάρυνση" του περιεχομένου της ιδιοκτησίας).⁶ Ακολουθώντας, η αναθεώρηση αυτή θα επέφερε ίσως την άμβλυση αρκετών από τις οξείες αντιπαρα-θέσεις του συγγραφέα: μεταξύ π.χ. μη διορθωτικής και διορθωτικής δικαιοσύνης· μεταξύ ιδιοκτησίας και διανομής· μεταξύ ατομικής ελευθερίας και των στοχοθεσιών των άλλων, κ.ο.κ..

3. Η ιδέα των πραγμάτων εκτός συναλλαγής (ΠεΣ) επιστρατεύεται από τον συγγραφέα για να φωτίσει τους όρους υπό τους οποίους η συνύπαρξη των προσώπων ως ίσων και ελεύθερων καθιστά αναγκαία τη μετάβαση από το ιδιωτικό στο δημόσιο δίκαιο, το οποίο ενσωματώνει τη διάσταση της διανεμητικής δικαιοσύνης (σ. 224). Το ιδιαίτερο ενδιαφέ-ρον αυτού του επιχειρήματος έγκειται στο ότι η έννοια των ΠεΣ επιτάσσεται ήδη από το ιδιωτικό δίκαιο και τη μη διανεμητική έννοια του προσώπου που αυτό ενσωματώνει. Ο Βασιλόγιαννης με αυτόν τον τρόπο επιδιώκει να καταδείξει τα πρωτεία της μη διανεμη-τικής δικαιοσύνης αλλά και περαιτέρω το γεγονός ότι οι δύο εκδοχές της δικαιοσύνης δεν τελούν σε εσωτερική σύγκρουση. Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον είναι εφικτό να συλλάβουμε την έννοια των ΠεΣ αποκλειστικά εντός του ιδιωτικού δικαίου και της έννοιας της κυριότητας που βρίσκουμε σε αυτό. Ενώ, δηλαδή, με όρους ιδιωτικού δικαίου η πρωτότυπη ιδιοποίηση των πραγμάτων είναι επιτρεπτή χωρίς προϋποθέσεις, οι όροι της συνύπαρξης ελεύθερων και ισότιμων προσώπων εύλογα απαιτούν μια δικαιο-λόγηση που υπερβαίνει τα όρια του ιδιωτικού δικαίου. Θεωρώντας ότι η δικαιολογητική βάση που εμπεριέχουν τα ΠεΣ ανήκει ήδη στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, ο συγγραφέας κινδυνεύει να χρεωθεί τη μομφή της λήψης του ζητούμενου. Διότι ακριβώς το ζήτημα του επιτρεπτού της ιδιοποίησης του εξωτερικού κόσμου υπόκειται το ίδιο στο αίτημα δικαιολόγησης που τίθεται από τους όρους συνύπαρξης μεταξύ ίσων και ελεύθερων προ-σώπων. Με άλλα λόγια, δεν είναι σαφές άνευ ετέρου ότι δύναται κανείς να ορίσει το επιτρεπτό της πρωτότυπης ιδιοποίησεως των πραγμάτων με όρους που αναφέρονται στην ελευθερία και ισότητα των προσώπων *ανεξάρτητα* από τους όρους της συνύπαρξής τους.⁷

4. Επίσης μου έκανε εντύπωση ένας συντηρητισμός σχετικά με τα όρια της διανεμητικής δικαιοσύνης, που δεν συνάδει με το κεντρικό επιχείρημα του βιβλίου. Ενώ ο συγγραφέας αναλύει την έννοια της επικράτειας και του λαού, εντός των οποίων βρίσκουν εφαρμογή οι αρχές της διανεμητικής δικαιοσύνης, με όρους κανονιστικούς (σε αντιδιαστολή με εμπειρικές ή αθροιστικές αναλύσεις), τελικά καταλήγει να υποστηρίζει ότι οφείλουμε υποχρεώσεις διανεμητικής φύσεως μόνο σε αυτούς που βρίσκονται εντός της ίδιας επι-κράτειας με εμάς (σ. 265). Αλλά αυτό είναι σχεδόν αντιφατικό, αφού –κατά τον Βασιλό-γιαννη– η κρίση για το κατά πόσο εσύ κι εγώ μετέχουμε στην ίδια επικράτεια ή λαό είναι κρίση ουσιαστική· εξαρτάται δηλαδή από το κατά πόσο οι όροι συνύπαρξης μεταξύ δύο

⁶ Ο.π.

⁷ Ο.π.

ή περισσότερων προσώπων επιτάσσουν να *νοηθούν* εκείνα ως “λαός”, συγκροτημένος διανεμητικώς (σ. 249). Νομίζω ότι η τελευταία αυτή ιδέα είναι εξαιρετικά γόνιμη και οφείλει να οδηγήσει σε μια *επεκτατική* κοσμοπολιτική αντίληψη περί παγκόσμιας διανεμητικής δικαιοσύνης, σύμφωνα με την οποία το βάρος της ανταπόδειξης ανήκει σε αυτόν που αμφισβητεί την ευρύτατη δυνατή εφαρμογή των αρχών διανεμητικής δικαιοσύνης.

Εν κατακλείδι: Το βιβλίο του Βασιλόγιαννη συγκαταλέγεται αβίαστα στις σημαντικότερες μονογραφίες φιλοσοφίας δικαίου αλλά και ευρύτερης πολιτικής φιλοσοφίας, που έχουν γραφτεί στην Ελληνική γλώσσα τις τελευταίες δεκαετίες. Τρία είναι τα εξέχοντα χαρακτηριστικά του έργου: η βαθιά γνώση τόσο της αγγλοσαξονικής (αναλυτικής) όσο και της ηπειρωτικής φιλοσοφικής βιβλιογραφίας· η απaráμιλλη δυνατότητα συσχετισμού των φιλοσοφικώς κρίσιμων ερωτημάτων που τίθενται εντός της δογματικής του (ιδιωτικού κυρίως) δικαίου με τις κεντρικές συζητήσεις στον χώρο της διεθνούς πολιτικής και, γενικότερα, πρακτικής φιλοσοφίας· εν τέλει, η συνεισφορά εξαιρετικά πρωτότυπων και γόνιμων ιδεών τόσο στο πεδίο της φιλοσοφίας του δικαίου, όσο και σε αυτά της νομικής δογματικής αλλά και της εν γένει πρακτικής φιλοσοφίας. Σπανιότατα βλέπει κανείς γνησίως διεπιστημονικές μελέτες που δύνανται επιτυχώς να αξιοποιήσουν την προβληματική ενός γνωστικού πεδίου κατά τρόπο που προάγει την επιστημονική γνώση σε κάποιο άλλο συγγενές πεδίο. Ο Βασιλόγιαννης κατάφερε να γράψει ένα έργο, η μελέτη του οποίου θα ανταμείψει με *φρέσκια γνώση* τόσο τον νομικό όσο και τον φιλόσοφο που επιδιώκει να αναστοχαστεί σοβαρά τους κανονιστικούς όρους της συμβίωσης αυτοτελών προσώπων στις πολιτικές κοινότητες του 21ου αιώνα.

Δημοσιεύθηκε: 29.10.2017

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Παυλάκος, Γιώργος: (Βιβλιοκρισία του:) Φίλιππος Βασιλόγιαννης: *Πρόσωπα, Λόγοι και Πράγματα: Ιδιοκτησία και Μη Διανεμητική Δικαιοσύνη* (Αθήνα: Ευρασία 2015). *Κριτικά* 2017-08, <<http://www.philosophica.gr/critica/2017-08.html>>.